

Kara Avrupası Ceza Muhakemesi Hukukunda Silahların Eşitliği İlkesi Uygulanabilir mi?*

Is It Possible to Imply The Equality of Arms Principle in Continental European Criminal Procedure?

Doç. Dr. Mehmet Emin Alşahin**

Ertuğrul Ünal***

ÖZ

Adil yargılanma hakkının doğal bir unsuru olarak kabul edilen silahların eşitliği ilkesi, taraf muhakemesinin egemen olduğu İngiliz ceza muhakemesinden türetilmiştir. Bununla birlikte Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine taraf olan her devletten, ceza muhakemesi sistemlerinden bağımsız olarak silahların eşitliği ilkesini güvence altına almaları beklenmektedir. Çalışmamızda, tahkik sisteminden gelen Kara Avrupası ceza muhakemesi hukukunda, silahların eşitliği ilkesinin uygulanabilmesinin mümkün olup olmadığı tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Adil Yargılanma Hakkı, Silahların Eşitliği İlkesi, İtham Sistemi, Tahkik Sistemi, Ara Muhakeme Evresi

ABSTRACT

The equality of arms principle, which is a natural element of right to have a fair trial, is derived from adversary English Criminal Procedure. Nonetheless all signatory states of the European Contract of Human Rights, independently of their criminal procedure systems, are expected to secure the equality of arms principle. In our study, it is examined whether it is possible to imply equality of arms principle at the criminal procedure systems from inquisitorial tradition.

Keywords: Right to Have a Fair Trial, Principle of Equality of Arms, Adversarial Procedure, Inquisitorial Procedure, Intermediate Phase

* Makale gönderim tarihi: 27.11.2020. Makale kabul tarihi: 07.12.2020. Mehmet Emin Alşahin, Ertuğrul Ünal, “Kara Avrupası Ceza Muhakemesi Hukukunda Silahların Eşitliği İlkesi Uygulanabilir mi?”, *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 7, Sayı 2, 2020, s.197-212; <https://doi.org/10.46547/imuhfd.2020.07.2.07>.

** Doç. Dr., Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukuku Öğretim Üyesi. İletişim: Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, mehmetalsahin@marmara.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-0440-5673>.

*** Marmara Üniversitesi Kamu Hukuku Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, avertugrulunal@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-0025-9317>.

I. Genel Açıklamalar, Ceza Muhakemesi Sistemleri

Adil yargılanma hakkının bir unsuru olan silahların eşitliği ilkesi, şüpheli/sanığın süje olarak kabul edildiği bir ceza muhakemesi sistemi gerektirmektedir. Buna göre suç isnadıyla ceza muhakemesine dahil olan şüpheli/sanık, bu isnada karşı koyabilecek enstürümanlara sahip olmalı, bunu yaparken müddeiye karşı dezavantajlı bir şekilde konumlandırılmamalıdır. Bu konunun iyi ve derinlemesine anlaşılabilmesi için ceza muhakemesi sistemleri arasındaki farklar irdelenmeli, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin; şüpheli/sanığın muhakeme süjesi olarak hükme iddia makamıyla eşit şekilde tesir etme imkanının belirli bir muhakeme sistemine özgülenmediği ön kabulü karşısında, muhakeme sistemleri ve günümüzde uygulanan işbirliği modeli ortaya konulmalıdır¹.

Batıda tarihi açıdan ceza muhakemesi alanındaki gelişmelere bakılarak yapılan sınıflandırmada, iki sistemin bulunduğu görülmektedir. Bunlar itham ve tahkik sistemleridir².

İngiliz hukukunun tarihi perspektifinde, hükümetin elinde savcılık gibi güçlü bir kurumun bulunması halinde, özgürlüklerin geri dönülemez şekilde sınırlandırılacağı endişesi mevcuttu. Bu nedenle soruşturmanın, bu evrenin patronu niteliğindeki adli-idari bir kurum tarafından yürütülmesi fikri kabul edilmemiştir³. Böylece Kara Avrupası hukukundaki savcılık makamı ile İngiliz hukukundaki savcılık makamı arasındaki önemli farklılıklar ortaya çıkmıştır⁴.

Bir ispat faaliyetini en iyi, ancak o uyumsuzluğun çözümünde menfaati bulunan tarafların neticeye erdirebileceği düşüncesi, itham sisteminin en belirgin özelliğidir. Buna karşılık, olayı en iyi bilen mağdur veya sanık, vakianın bütününe veya bir parçasının gizli kalmasını ya da tamamen açığa çıkarılmama-

1 Sarah J. Summers, *Fair Trials*, Hart Publishing, Londra (İngiltere), 2007, s. 104; Faruk Erem, "Savunma ve Ceza Yargılamasının Temeldeki Kusurları", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S. 1, 1988, s. 91; Nevzat Toroslu, Metin Feyzioğlu, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 19. Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara, 2019, s. 48.

2 Tarihsel açıdan itham sistemi, tahkik sistemine göre daha eskidir. Gbi: Ahmet Gökçen, Murat Balcı, Mehmet Emin Alşahin, Kerim Çakır, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 4. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2020, s. 30; John D. Jackson, "The Effect of Human Rights on Criminal Evidentiary Process: Towards Convergence, Divergence or Realignment?", *The Modern Law Review*, C. 68, S. 5, 2005, s. 737; Maria Igorevna Fedorova, *The Principle of Equality of Arms in International Criminal Proceedings, Intersentia*, Antwerp (Hollanda), 2012, s. 92; Ed Johnston, Tom Smith, *Criminal Procedure and Punishment*, Holl and Stott Publishing, Bristol (İngiltere), 2018, s. 2.

3 Roger E. Salhany, *British and Canadian Criminal Procedure a Short History*, Austin Macauley Publishers, Londra (İngiltere), 2018, s. 163 vd.

4 Salhany, s. 163 vd; Bahri Öztürk, Durmuş Tezcan, Mustafa Ruhan Erdem, Özge Sırma-Gezer, Yasemin F. Saygılar-Kırıt, Esra Alan-Akcan, Özdem Özaydın, Efser Erden-Tütüncü, Derya Altınok-Villemin, Mehmet Can Tok, *Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku*, 13. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2019, s. 133.

sını arzulanabilir. Zira hükme varılmasına kadar işleyen ceza muhakemesinde çatışan menfaatler söz konusudur. Bu nedenle uyuşmazlıktan ziyade maddi gerçeğe ulaşılmasında tarafsız bir profesyonelin, diğer bir anlatımla hukuk eğitimi almış kamu görevlisinin araştırma yaparak bir neticeye varması tahkik sisteminin önceliğidir⁵.

Ceza muhakemesi sistemlerinin, birinin diğerine nazaran maddi gerçeğe ulaşılmasına büyük önem atfettiği şeklindeki bir ön kabul, her zaman doğru sonuç vermeyebilir. Bu nedenle tarihi temellerinden kaynaklı olarak tahkik sistemini “gerçek bazlı⁶ ceza muhakemesi” şeklinde nitelendirmek günümüz ceza muhakemesinin geldiği nokta itibarıyla mümkün değildir. Bu tezin doğru kabul edilmesi halinde, maddi gerçeğe ulaşılması noktasında sınırsız bir çabaya icazet verilmesi gerekir. Diğer bir anlatımla maddi gerçeğin peşindeki bu sistemin, hiç bir delil yasağını bünyesinde barındırmaması beklenir. Zira delil yasakları, maddi gerçeğe ulaşılmasından ziyade, maddi gerçeğin araştırılmasıyla ilgili olmayan insan hak ve hürriyetlerini, özellikle de insan onurunu korumayı amaçlar. Bilindiği gibi günümüzde, Kara Avrupası hukukunda çok sayıda delil yasağı mevcuttur⁷.

İtham sisteminin en bilinen örneklerinden İngiliz hukukunda, savcının, soruşturmanın patronu şeklinde bir sıfatı bulunmamaktadır. Hukuken ve fiilen savcı, soruşturma aşamasında kolluğun amiri konumunda değildir. Bu nedenle savcının, kolluğun işlemlerinin hukuka uyarlılığını denetlemek gibi bir işlevi bulunmamaktadır. Soruşturmanın kolluk tarafından tamamlanmasından sonra savcılık⁸, suçlamada bulunup bulunmama kararını vermekle tam bir müddei konumundadır. Bu sistemde kolluk, soruşturmayı sonlandırma yetkisine sahiptir. Savcının, kolluk üzerinde bir denetim veya emir verme yetkisi mevcut değildir⁹.

5 Thomas Weigend, (Terc. Ali Emrah Bozbayındır), “Ceza Muhakemesi Gerçeği mi Arıyor?”, *Ceza Hukuku Dergisi*, S. 2, 2006, s. 331; Eliabetta Grande, “Comparative Approaches to Criminal Procedure: Transplants, Translations, and Adversarial-Model Reforms in European Criminal Process”, Ed. Darryl K. Brown, Jenia Iontcheva Tuner, Bettina Weisser, *The Oxford Handbook of Criminal Process*, Oxford University Press, Oxford (İngiltere), 2018, s. 69; Johnston, Smith, s. 3.

6 “truth oriented” Gbi: Fedorova, s. 71; Robert S. Summers “Evaluating and Improving Legal Processes A Plea for Process Values”, *Cornell Law Review*, S. 60, C. 1, 1974, s. 3.

7 Delil yasakları; delil elde etme ve delil değerlendirme şeklinde iki ayrı kategoriye tabi tutulmaktadır. Delilin elde edilmesinde kullanılmayacak yöntemler birincisini, delilin hükme esas alınmamasını öngören hükümler ise ikincisini teşkil etmektedir. Gbi: Bahri Öztürk, “CMUK Reformu ve Delil Yasakları”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 4, S. 1-2, 1994, s. 39; Ahmet Gökçen, Kerim Çakır “Ceza Muhakemesinde Delil, Delillerin Muhafazası, Toplanması, Değerlendirilmesi ve Delil Yasakları”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 21, Özel Sayı, C. 3, 2019, s. 2935.

8 “Crown Prosecution”.

9 Volker Krey, *The Public Prosecution's Role in Criminal Procedure under the Rule of Law Legal*

Bu temel ayırım, iki ceza muhakemesi sistemindeki en belirgin karakteri ortaya koymaktadır. Ancak tercih edilen sistemin uygulanmasında, itham sistemi açısından hakimin ne ölçüde pasif kaldığı, diğer bir anlatımla tarafların taleplerinin ne ölçüde kabul gördüğü ve itham sisteminde hakimin aktif katılımının derecesi, ulusal hukuk tarafından belirlenir¹⁰. Bu nedenle itham sistemi veya tahkik sisteminin tercih edilmiş olması başlı başına bir ceza muhakemesi sisteminin bütün özelliklerini ortaya koymaktan uzaktır¹¹.

Bu konu açısından en güzel örneklerden biri İtalya'dır. Kara Avrupası hukuk sisteminin eski mirasçılarında olan İtalya, 1988 yılında yaptığı yeni ceza muhakemesi kanunuyla, itham sisteminin bir çok özelliğini iktibas etmiştir. Buna karşılık uygulamada, bu geçiş kolayca benimsenememiştir. Kanunun 507 nci maddesinde, mahkemenin kendiliğinden delil toplaması, tahkik sisteminin bir özelliği olarak muhafaza edilmiş ancak düzenlemede, bütün delillerin toplanmasından sonra eğer zorunluluk varsa hakimin resen delil toplayabileceği belirtilmiştir. Buna rağmen uygulamada, hakimlerin, eski usulde olduğu gibi sıkça bu yola başvurdukları ve özellikle spontane bir şekilde tanık sorguladıkları ifade edilmiştir¹².

İtham sisteminde, ceza muhakemesinin temelini ve dosyanın içeriğini tarafların belirlediği ileri sürülmektedir. Buna rağmen soruşturma aşamasını kolluğun yürütmesi ve yalnızca itham görevini savcının yerine getirmesi esas itibariyle burada da tahkik sisteminin uygulama alanı bulunduğu şeklinde yorumlanabilir. Kara Avrupasında benimsenen tahkik sisteminde ise, suçun aydınlatılmasındaki kamu yararı da dikkate alınarak, "tarafsız" bir kamu görevlisi nezdinde ifade, sorgu ve delil toplama işlemlerinin yapılması görüşü baskındır¹³. Özellikle bir hukukçu olan savcının ve soruşturma aşamasında

Situation in Germany with Comparative Law Remarks on UK and USA, Rechtspolitisches Forum Legal Policy Forum, S. 46, Institut für Rechtspolitik an der Universität Trier, 2009, s. 7; Katalin Ligeti, "The Place of the Prosecutor in Common Law and Civil Law Jurisdictions", Ed. Darryl K. Brown, Jenia Iontcheva Tuner, Bettina Weisser, *The Oxford Handbook of Criminal Process*, Oxford University Press, Oxford (İngiltere), 2018, s. 146.

10 Mirjan Damaska, "Structures of Authority and Comparative Criminal Procedure", *Yale Law Journal*, S. 84, 1975, s. 524.

11 Damaska, "Criminal Procedure", s. 524.

12 William T. Pizzi, Mariangela Montagna, "The Battle to Establish an Adversarial Trial System in Italy", *Michigan Journal of International Law*, C. 25, S. 2, 2004, s. 447; James Thomas Ogg, "Adversary and Adversity: Converging adversarial and Inquisitorial Systems of Justice – a Case Study of the Italian Criminal Trial Reforms", *International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice*, C. 37, S. 1, 2013, s. 37.

13 Mirjan R. Damaska, *The Faces of Justice and State Authority*, Yale University Press, Londra (İngiltere), 1986, s. 5; Tom Decaigny, "Inquisitorial and Adversarial Expert Examinations in the Case Law of the European Court of Human Rights", *New Journal of European Criminal Law*, C. 5, S. 2, 2014, s. 152.

bu işlemlerin hukuka uygunluğunu denetleyen sulh ceza hakiminin, şüphelinin haklarını da koruyacağı ve bu suretle hem maddi gerçeğe ulaşılacağı, hem de şüphelinin haklarının korunması bakımından denge kurulacağı düşünülmektedir. Bu nedenle soruşturma, basit şüphe üzerine tarafsız kamu görevlisi tarafından başlatılarak yeterli suç şüphesine ulaşılmaya taşınmaktadır. Özellikle soruşturma aşamasında tarafların (şüpheli ve suçtan zarar gören), etkin bir rolü yoktur¹⁴.

Kara Avrupası hukuk sisteminde, maddi gerçeğe ulaşma amacını ön planda tutan ceza muhakemesinin karakteristik özellikleri; “Hakimin soruşturma ve kovuşturma aşamasına aktif katılımı, maddi gerçeğin araştırılması, savcının tarafsızlığı, müdafinin katılımının görece sınırlılığı, delillerin listelenmesi, soruşturmanın gizliliği, kovuşturmanın mecburiliği, meslekten hakimlerin görev alması, mağdurun katılan sıfatıyla muhakemeyi takip etmesi” şeklinde sayılabilir¹⁵.

Kara Avrupasında, Türkiye’nin de dahil olduğu azımsanamayacak sayıda ülke, sorgu hakimliğini kaldırmış veya sınırlandırmıştır. Almanya, Portekiz ve İtalya, bu ülkeler arasındadır. Sorgu hakimliğinin kaldırılmasıyla adli ve idari bir kurum olarak işlev gören savcılık, soruşturma aşamasının tek patronu konumuna getirilmiştir¹⁶.

Sorgu hakimliğinin kaldırılması sonrasında, Anglo-Amerikan hukukuna kayıldığı yönünde eleştiriler yapılmıştır. Bu eleştirisine karşı, savcının taraf sıfatının kuvvetlendirilmesinden ziyade savcının tarafsızlığının sağlanması suretiyle şüphelinin lehine ve aleyhine tüm delilleri araştıran, tarafsız kamu görevlisi fonksiyonunu icra etmesinin amaçlandığı belirtilmiştir¹⁷.

Anglo-Amerikan hukuk sisteminin karakteristik özellikleri; yargılamanın halktan seçilmiş jüri tarafından gerçekleştirilmesi, hakim bağımsızlığı ve tarafsızlığı, maslahata uygunluk ilkesi, sözlülük ilkesi, delillerin kabul edilebilirliğine ilişkin detaylı kurallar, mağdurun katılımının sınırlandırılması şeklindedir¹⁸.

14 Damaska, *The Faces of Justice*, s. 5; Decaigny, s. 152.

15 Raneta Lawson Mack, *Comparative Criminal Procedure History, Process and Case Studies*, 2. Baskı, William S. Hein & Co., New York (Amerika Birleşik Devletleri), 2017, s. 17; Zeki Hafızoğulları, “Genel Çizgileriyle Savunma Hakkı”, *Ankara Barosu Dergisi*, S. 1, 1994, s. 28.

16 Öztürk, Tezcan, Erdem, Sırma-Gezer, Saygılar-Kırıt, Alan-Akcan, Özaydın, Erden-Tütüncü, Altınok-Villemin, Tok, s. 597; Grande, s. 71; Hafızoğulları, s. 28.

17 Öztürk, Tezcan, Erdem, Sırma-Gezer, Saygılar-Kırıt, Alan-Akcan, Özaydın, Erden-Tütüncü, Altınok-Villemin, Tok, s. 597; Grande, s. 71; Hafızoğulları, s. 28.

18 Bahri Öztürk, “Bir Adli Organ Olarak Savcılık”, *7-9 Temmuz 2006 Sempozyumu*, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, 2006, s. 156; Mack, s. 8; Gökçen, Balcı, Alşahin, Çakır, s. 33.

Tahkik sisteminin tercih edildiği ceza muhakemesinde teorik olarak; güçlü bir yapıya sahip olan devletin iş ve işlemlerinde hukuka uygun davranacağı ve maddi gerçeğe ulaşılmasında, kamu gücünü kullanan devlet kurumlarının en iyi şekilde çalışacağı varsayılır¹⁹. İtham sisteminde ise bunun tersine bir anlayış mevcuttur. Liberal düşüncenin ön plana çıktığı itham sisteminde kamu otoritelerinin ceza muhakemesindeki rolü, olabilecek en asgari düzeye indirilmek istenir²⁰.

Her iki sistem de, belirli karakteristik özellikler taşımaktadır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi gibi uluslararası mahkemelerin yetkilerinin kabul edilmesiyle daha da somutlaşan ceza muhakemesi sistemlerinin mukayesesi, tarihi süreç içerisinde büyük etkileşimlerin oluşmasını sağlamıştır. *Vargha*, adil dinlenilmeden bahsedilebilmesi için, savunmanın konumlandırılmasında itham sisteminin getirdiği taraf kavramına müracaat edilerek, sanığın müdafii ile birlikte bir takım şeklinde iddia makamının karşısında yer alması gerektiğini belirtmiştir²¹.

Bu tanımdan anlaşılacağı üzere ceza muhakemesinde işbirliği modeli, adil yargılanma hakkının gereklerinin sağlanabilmesi için büyük önem arz eder.

1980 ve 1990 yılları arasında, Strazburg organları tarafından İngiltere'ye karşı yapılan bireysel başvurularda, çok sayıda ihlal kararı verilmiştir. Bu ihlal kararlarının gerekçesi olarak, ulusal yargı mercilerinin Sözleşme hükümlerini somut olaylara uygulamadaki başarısızlıkları gösterilmiştir. 1997 yılında seçimleri kazanan İşçi Partisi Hükümeti, vatandaşların İngiltere'de uzunca bir zamandan itibaren özümsemiş olan temel hak ve özgürlüklerini ülke dışındaki bir mercii önünde aramasını utanç verici addederek, bir çalışma başlatmıştır. Bunun sonucunda "The Human Rights Act 1998" isimli Kanun kabul edilmiş ve 2000 yılında yürürlüğe girmiştir²².

"The Human Rights Act 1998" in 6 ncı maddesi oldukça dikkat çekicidir. Buna göre, bütün mahkemeler ve kamu kurumları, kararlarında ve işlemlerinde Sözleşme hükümlerine göre hareket edecektir. 3 üncü maddede ise, bütün yargı organlarının, hukuku yorumlarken, Sözleşmede vücut bulan hakların etkin bir şekilde kullanılması amacına yönelik hareket etmesi gerektiği belirtilmiştir. Belirtelim ki Anayasamızın 90 ncı maddesinin aksine, İngiltere'de,

19 Decaigny, s. 152; Toroslu, Feyzioğlu, s. 49.

20 Decaigny, s. 152; Toroslu, Feyzioğlu, s. 49.

21 Julius Vargha, *Die Verteidigung in Strafsachen Historisch und Dogmatisch dargestellt*, Keip Verlag, Wien (Avusturya), 2002, s. 286.

22 Liz Campbell, Andrew Ashworth, Mike Redmayne, *The Criminal Process*, 5. Baskı, Oxford University Press, Oxford (İngiltere), 2019, s. 30.

söz konusu Kanunun 2 nci maddesi uyarınca, Sözleşme hükümlerinin ulusal kanunlara üstünlüğü kabul edilmemiştir. Buna göre ulusal yargı organlarının kararları ile AİHM içtihatlarının çelişmesi halinde, gerekçesini belirtmek suretiyle İngiliz mahkemeleri ulusal kanunlara göre karar verebilecektir²³.

Hem itham hem de tahkik sisteminin kendi içerisinde bir takım çelişkileri mevcuttur. Bizim de iştirak ettiğimiz görüşe göre, itham sistemi, gerçeğin, zıt kutupların gerilimi neticesinde ortaya çıkan aydınlıkta yattığını ileri sürmektedir. Tarafların, kendi getirdikleri tanıkları, kendi argümanlarını destekler şekilde test etmesi ve lehlerine olan delilleri ileri sürmeleri suretiyle gerçeğe ulaşılacaktır. Hakim ise, yalnızca gerçeğin iki farklı versiyonunu ortaya koyarak karşı argümanları çürütmeye çalışan tarafları izlemekle yetinecektir. Burada karşılaşılan ilk sorun, her iki tarafın da gerçeğin bir kısmına sahip olduğu varsayımdır. Bu şekilde parçaların birleşeceği iddiası, maddi gerçeğe ulaşmada bir yol olarak kabul edilmektedir. Ancak makam itibarıyla taraf olan iddia makamının aksine özgürlüğü tehlikede olan savunmanın, gerçeğin bir kısmını getirerek mozaikçi tamamlamaktansa adeta sis bombaları atarak gerçeği perdeleme arzusu, tabii olarak baskın bir hareket tarzı olarak ortaya çıkmaktadır²⁴.

Buna ek olarak itham sisteminde, dava dosyası kavramı yerine, ön duruşma esnasında duruşmada ortaya konulmasına karar verilmiş delillerle sınırlı bir yargılama söz konusudur. Tarafın acziyeti sebebiyle duruşmaya taşınamamış delil, yargılama dışında kalacaktır. Bu şekilde getirilmiş kısıtlamalar neticesinde, meydana gelen eksiklik, re'sen giderilemeyecek ve buna rağmen hükme varılacaktır. Diğer bir anlatımla, sistemin en övgüye mazhar alanı olan diyalektik, yalnızca duruşmaya indirgenecektir. Kara Avrupası hukukunda ise, delillerin hukuka aykırılığı, hükümle birlikte ex post bir şekilde değerlendirilmekte ve denetime elverişli biçimde hakimin aydınlatma yükümlülüğü kapsamında gerekçelendirilmesi beklenmektedir²⁵.

Günümüz ceza muhakemesinde ne Kara Avrupası hukuk sisteminde yer alan ülkeleri ne de Anglo-Amerikan hukukunu, tam bir itham veya tahkik sistemi şeklinde nitelendirmek mümkündür. Örneğin ferdin veya mirasçılarının ceza muhakemesi işlemlerini başlatmak için tahrik etmesine ihtiyaç duyan it-

23 Campbell, Ashworth, Redmayne, s. 30.

24 Weigend, s. 333.

25 Weigend, s. 334; Faruk Erem, "Diyalektik Açından Ceza Yargılaması", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 34, S. 1, 1977, s. 7; Elbette bu ihtimalde de, hakimin hukuka aykırı delilden etkilenmesine rağmen, gerekçeli kararda bu etkiyi gizlemesi veya göz ardı etmesi söz konusu olabilmektedir. Bkz: Lorena Bachmaier, "Rights and Methods to Challenge Evidence and Witnesses in Civil Law Jurisdictions", Ed. Darryl K. Brown, Jenia Iontcheva Tuner, Bettina Weisser, *The Oxford Handbook of Criminal Process*, Oxford University Press, Oxford (İngiltere), 2018, s. 851.

ham sisteminde, itham eden ferdin gayri muayyen olduğu hallere ilişkin olarak getirilen kurumsal bir iddia makamı, bugün bütün hukuk sistemlerinde mevcuttur. Buna paralel olarak soruşturma aşamasının ve bazı ceza muhakemesi işlemlerinin gizliliği -ki İngiltere’de dahi cinsel suç mağdurlarının cinsel geçmişine yönelik soru yöneltilemeyeceği ve bu mağdurların sanıkla yüzleştirilmesine getirilen kısıtlamalar mevcuttur-, her iki hukuk sisteminin belirli ölçüde diğerinden etkilendiğini göstermektedir. Bu da karşımıza işbirliği modelini çıkarmıştır²⁶.

Erem’e göre, karma hukuk sisteminin ortaya çıkışı, bir başarıdan ziyade, Kilisenin Rönesansa direnmesi sebebiyle tahkik sisteminin etkilerinin tamamen kırılmamasından kaynaklanmaktadır²⁷. İngilizlerin, Kilise etkisine tam olarak direnmeleri sayesinde diyalektik çerçevesinde ceza muhakemesi sistemini geliştirmelerine rağmen, Türk ceza muhakemesinin de mehzazını teşkil eden Almanya’da bu direnç gösterilememiş ve engizisyon (tahkik) sistemine en yakın ceza muhakemesi sistemi benimsenmiştir. Soruşturmanın gizliliği, müdafî-şüpheli/sanık denetlenmesi gibi unsurların Türkiye’de de benimsenmesi, bu gerçeği ortaya koymaktadır²⁸.

Kara Avrupasında diyalektiğin mümkün olmadığını savunan görüşe göre, itham sistemi ile tahkik sistemi, tamamen birbirine zıttır. Bu sebeple her iki sistemin sakıncalarının ayıklanması suretiyle bağdaştırılmaları mümkün değildir. Bu kertede iki sistemin iyi yanlarını alma şansı ile birlikte sadece kötü yanlarının buluşturulması riski de mevcuttur²⁹.

Ceza muhakemesinin tarihi sürecinde işbirliği modelinin başlangıcı, 1808 tarihli Fransız Ceza Muhakemesi Kanununda, iddia faaliyeti ile yargılama faaliyetinin ayrılmasına dayanmaktadır. Bu şekilde gizli olarak yürütülen ve baskın şeklinde ortaya çıkan tahkik sistemi ceza muhakemesinin savunmayı obje konumuna düşüren özelliklerinin bertaraf edilme sürecine girilmiştir³⁰.

26 Ayhan Köksal, “Anglo-Sakson Hukuku Ceza Muhakemesinde İtham Fonksiyonu”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C. XXIX, Sayı: 1-2, 1963, s. 186.

27 Erem, “Savunma ve Ceza Yargılamasının Temeldeki Kusurları”, s. 93.

28 Erem, “Savunma ve Ceza Yargılamasının Temeldeki Kusurları”, s. 93.

29 *Erem*, bazı kuralların ilga edilmesi veya değiştirilmesiyle sorunların giderilemeyeceğini, ceza muhakemesinde İngiliz hukukunun esas alınması gerektiğini savunmaktadır. Gbi bkz: Erem, “Savunma ve Ceza Yargılamasının Temeldeki Kusurları”, s. 93.; Elif Gül Yılmazlar, “Cumhuriyet Savcısının Konumlanışının Silahların Eşitliği Prensibine Aykırılığı”, *Hukukçular Arası Makale Yarışması*, TBB Yayınları, Ankara, 2014, s. 42.

30 Weigend, s. 335. Bilindiği gibi bu yasa, 1879 yılında Usul-i Muhakematı Cezaiye Kanunu Muvakkatı ismiyle Osmanlı Devletinde de uygulanmış ve 1929 yılında 1412 sayılı CMUK kabul edilmeye kadar ülkemizde yürürlükte kalmıştır. 1878 tarihli Usul-i Muhakematı Cezaiye Kanunu Muvakkatının eski yazıdan yeni yazıya aktarılmış metni için bkz: Ahmet Gökçen, “1296 (1879) Tarihli Usul-i Muhakemat-ı Cezaiye Kanun-ı Muvakkatı”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 4, S. 1-2, 1994, s. 203.

Günümüzde işbirliği ceza muhakemesi sisteminin tipik unsurları; soruşturmayı başlatacak, yargılama makamından ayrı bir iddia makamının mevcudiyeti, hakimin kendiliğinden işe el koyamaması, soruşturma aşamasının kural olarak gizli ve yazılı olmasıdır. Kovuşturma aşamasında ise sözlülük, vasıtasızlık ve yargılamanın çelişmeli bir usulde yapılması söz konusudur. Burada karma sistemin hangi ceza muhakemesi modelini daha baskın şekilde tercih ettiği konusunu, hakimin ve sanığın hak ve yükümlülüklerine bakarak belirlemek gerekir. Örneğin ülkemizde, mahkemenin re'sen delil araştırma ve ikame etme yetkisini sınırsız bir şekilde kabul eden 1412 sayılı CMUK'ta, tahkik sisteminin özellikleri daha ağır basmaktaydı. Buna karşılık mahkemenin re'sen delil araştırmasına dair daha sınırlı hüküm ihtiva eden, soruşturma ve duruşma hazırlığı aşamasında eksiksiz şekilde tekemmül etmiş dosyaya dayalı olarak tek celse esasını benimseyen 5271 sayılı Kanundaki hükümler ise itham sistemden özellikler barındırmaktadır³¹.

II. Tahkik Sisteminden Gelen Kara Avrupası Hukukunda Diyalektik ve Silahların Eşitliği İlkesi

Tahkik sistemi, soruşturma aşaması için ideal olarak nitelendirilmektedir. Çünkü soruşturmanın amacına ulaşabilmesi ve etkin bir şekilde yürütülebilmesi için kabul edilen soruşturmanın gizliliği, dağınıklığı ve yazıllığı ilkeleri, tahkik sisteminin temel özelliklerindedir. Tarafsız bir kamu görevlisi gözetiminde -ki bundan maksat soruşturma aşamasında görevli hakimdir- kişilerin şahsi çıkarlarından ve şüphelinin müdahalesinden uzak, objektif bir bakış açısıyla deliller toplanmaktadır. Buna karşılık hükmün oluşturulması safhasında bu sistem yetersiz kalmaktadır. İtham sisteminin güçlü yanı olan çelişme ve silahların eşitliği ilkesi, kovuşturma aşamasının en temel işlevidir³².

Damaska'ya göre, taraf muhakemesiyle Kara Avrupası hukuku arasındaki fark, maddi gerçeğe ulaşılmasında tarafların oynadığı rolde yatmaktadır. İngiliz hukukunda, birbiriyle yarışan iki taraf, kendi argümanlarının haklılığını ortaya koymaya çalışırken, Kara Avrupası hukukunda, kamu görevlisi olan hakim ve savcı, şahıs itibarıyla tarafın uyuşmazlıkta aktüel menfaatinden bağımsız olarak maddi gerçeğe ulaşmakla yükümlüdür³³.

31 Doğrudan soru sorma hakkı da bu noktada CMK'nın yeniliklerinden biridir. Gbi: Gökcen, Balcı, Alşahin, Çakır, s. 576; Burcu Dönmez, *Ceza Muhakemesi Hukukunda Çapraz Sorgu*, 2. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2019, s. 92; Serhat Sinan Kocaoğlu, "Tarihsel Perspektif ile Batı Hukukunda Savunma Hakkı ve Müdafî", *Ankara Barosu Dergisi*, C. 68, S. 3, 2010, s. 132.

32 S. Summers, s. 24; Jackson, s. 740; Toroslu, Feyzioğlu, s. 51; Vargha, s. 288; Bahri Öztürk, *Ceza Muhakemesi Hukukunda Kovuşturma Mecburiyeti (Hazırlık Soruşturması)*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1991, s. 80.

33 Damaska, *The Faces of Justice*, s. 3; Grande, s. 69.

Erem, diyalektiği karşıtlıkların tam manasıyla tezahüründe aramaktadır. Bir bütün olan muhakemede, yapay da olsa bir karşıtlık ortaya çıkarılmalı ve iki farklı gerçek, iddia makamının suçlaması ile sanığın suçsuzluk iddiası, arasında çelişme vücut bulmalıdır. Bu ise, yalnızca itham sistemiyle mümkündür. Diyalektik, içten gelir. Bu diyalektiğe yapılacak dış müdahale, diyalektiğin insicamını bozarak onu anlamsız kılar³⁴.

Öncelikle belirtmek gerekir ki, itham sisteminde tek bir olgunun farklı gerçeklik mülahazalarıyla ele alındığı varsayımdan ibarettir. Jürilerin, destekten yoksun şekilde, karşılarında gerçekleşen çelişmeden, makul şüphe standardı çerçevesinde devletin iddiayı ispatının muvaffakiyeti noktasında objektif bir sonuç çıkaracakları düşünülmektedir. Ancak taraflardan birinin iddiasını destekleyen bir delilin veya emarenin süslenmesiyle veya tersi şeklinde cerayan eden çelişmenin, bazen bilinçli ve kötü niyetli olarak, olaya ilişkin hiç bir tecrübesi bulunmayan ve maddi hukuka ilişkin kararı verecek jüriyi doğru sonuca götüreceği umudu, fazla iyimserdir³⁵. Nitekim Anglo-Amerikan hukuk sisteminde, tanığın bildiklerini dosdoğru anlatabilme şansı da, taraf müdahalesinin yoğunluğu sebebiyle kısıtlanabilmektedir. Zira burada taraflar, kendi tanıklarının anlatımlarını belirleme şansına sahipken, karşı tarafın hazır ettiği tanıkların beyanlarını, dikkat dağıtma ve meramından saptırma suretiyle çürütmeye veya hiç değilse değerini düşürmeye çalışmaktadır. Buna ek olarak özellikle Amerikan hukukunda, hakim tarafından duruşma düzenine müdahale hususundaki tereddütler, tanıkların insan haysiyetiyle bağdaşmayan muameleye tabi tutulması nedeniyle beyanların doğruluğunu ve mağdur ile birlikte kamunun adalet duygusunu sarstığı yönünde tenkit edilmektedir³⁶.

Biz de, diyalektik teorilere getirilen muhakemenin psikolojik faktörlerinin göz ardı edildiği şeklindeki eleştirilere iştirak ediyoruz. Maddi gerçeğin bulunmasında alternatif olarak öne sürülen diyalektik teori, muhakemenin, tamamen çevresel psikolojik etmenlerden arındırılmış bir ortamda gerçekleştiği varsayımına dayanmaktadır. Buna göre muhakemeye katılan sùjelerin tamamı, maddi gerçeği araştırır. Bu amaca matuf eylem, muhakeme sùjelerinin istişare suretiyle uzlaşmaya varmasıdır. Ancak sanığı, yapılan tanım içinde

34 Erem, "Diyalektik", s. 6; Yılmazlar, s. 43.

35 William T. Pizzi, *Trials Without Truth*, New York University Press, New York (A.B.D.), 1999, s. 85; Richard Lippke, "Fundamental Values of Criminal Procedure", Ed. Darryl K. Brown, Jenia Iontcheva Tuner, Bettina Weisser, *The Oxford Handbook of Criminal Process*, Oxford University Press, Oxford (İngiltere), 2018, s. 33; Jenny McEwan, "Ritual, Fairness and Truth: The Adversarial and Inquisitorial Models of Criminal Trial" Ed. Antony Duff, Lindsay Farmer, Sandra Marshall, Victor Tadros, *The Trial on Trial: Volume 1: Truth and Due Process*, Hart Publishing, Londra (İngiltere), 2004, s. 60

36 Pizzi, s. 85; Lippke, s. 33; McEwan, s. 60.

düşünmek her zaman mümkün değildir. Zira sanık, tabii olarak suçlamadan kurtulma dürtüsüyle hareket eder³⁷.

Tarafsız ve hukukçu olan hakimin kendiliğinden delil toplayabilmesi ve maddi hukuka taalluk eden noktalarda hüküm verebilmesi, başlı başına silahların eşitliği ve çelişmeli yargılamayı kısıtlayan tahkik kalıntısı unsurlar şeklinde nitelendirilemez. Asıl sorun, savcılarının, hakimlerle aynı kurul tarafından; tayin edilmesi, özlük haklarının belirlenmesi, aynı sınava tabii kılınmaları, aynı şekilde atanmaları, yan yana oturmaları, aynı bina içerisinde görev yapmaları ve adeta bir arada görevlerini yerine getirmelerinden kaynaklanmaktadır. Bunun sonucunda, savunmanın delil araştırılması, delil toplanması, delil ikame ve delilleri inceleme talepleri orantısız şekilde kısıtlanabilmekte, savcının görüşleri doğrultusunda yargılama ilerlemektedir³⁸.

Günümüzde mutlak bir taraf muhakemesi mevcut değildir. Zira davanın sunumunu tarafın tekeline bırakması anlamına gelen taraf muhakemesinin tam manasıyla uygulandığı bir ceza muhakemesi sistemi mevcut değildir. Etik yükümlülükler ve mahkemelerin hukuka aykırı delillerin dosyadan çıkartılması veya hükme esas alınmaması yönünde re'sen harekete geçebilmesi, tam taraf kontrolünü engelleyen kurallardandır. Görüldüğü üzere itham sisteminde dahi, kollektif yargılamayı benimseyen tahkik sisteminden gelen özellikler bulunduğu gibi, kollektif yargılamada da taraf kavramı git gide güçlenmektedir³⁹.

İtham sisteminin, silahların eşitliği ilkesini güvence altına alan en belirleyici özelliği, ön dinlemedir. Hukukumuzda ara muhakeme olarak adlandırılan bu aşamada hakim, her iki tarafı da dinleyerek duruşmadan önce hangi delillerin ikame edileceğini belirlemektedir. Bu şekilde jüri karşısına çıkmadan önce iddia ve savunmanın eşit şekilde hangi argümanların ortaya konulacağını belirleme şansı olmaktadır.

Kara Avrupası hukukunda kural olarak, delillerin toplanması, ikamesi ve bu delilleri serbestçe değerlendirerek karar verme yetkisi hakimdedir. Soruşturmanın patronu olan savcının düzenlediği iddianame üzerine bina edilen yargılamadan önce savunmanın argümanlarını ortaya koyma fırsatı oldukça sınırlıdır. Savcının, şüphelinin lehine ve aleyhine bütün delilleri toplaması gerekmekte, hukuka aykırı delillerin de ayrıca iddianamede gösterilmesi aranmaktadır. Ancak iddia makamını teşkil eden savcının, hem iddia hem de sa-

37 Mirjan Damaska, "Truth in Adjudication", *Hastings Law Journal*, C. 49, S. 2, 1998, s. 296.

38 Yılmazlar, s. 43.

39 Örneğin sulh ceza hakimliklerinin yetkisinin azalması da Kara Avrupası hukukundaki örneklerdendir (Campbell, Ashworth, Redmayne, *The Criminal Process*, 5. Baskı, Oxford (İngiltere), Oxford University Press, 2019, s. 439; Jill E. B. Coster van Voorhout, *Ineffective Legal Assistance*, Utrecht Üniversitesi Yayınlanmış Doktora Tezi, Utrecht (Hollanda), 2016, s. 46).

vunma görevini eşit şekilde ifa edeceği bir temenniden ibarettir.

Bu eleştirileri karşılayan hükümler Alman Ceza Muhakemesi Kanununda dikkate alınarak, ara muhakeme safhasında iddianamenin şüpheliye tebliğ edilerek yeterli suç şüphesine karşı beyanlarının alınması öngörülmüştür. Bu aşamada hakim, iddianamenin kabulü kararından önce şüphelinin talepleriyle ilgili delil toplayabilmektedir. Bu şekilde, silahların eşitliği ilkesi, Kara Avrupası hukukunda da tatbik edilebilir hale gelmektedir⁴⁰.

Sonuç

Günümüzde itham sisteminden türeyerek Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine giren adil yargılanma hakkının gelişimine paralel olarak işbirliği ceza muhakemesi sistemi de taraf muhakemesiyle Kara Avrupası hukuk sistemini birbirine yakınlaştırmaktadır.

Silahların eşitliği ilkesi, taraf muhakemesinin en karakteristik özelliklerindedir. Tarafların argümanlarını sunabilmesi için, hükmü verecek mahkeme önünde birbirlerine karşı özlü bir dezavantaja maruz kalmadan argümanlarını sunabilecek imkanlara sahip kılınmalıdır. Bu nedenle kovuşturma, silahların eşitliği ilkesine riayet edilerek ve çelişmeli bir usulde gerçekleştirilmelidir⁴¹.

Soruşturma aşamasında tahkik sisteminin özelliklerinin tatbiki, kural olarak silahların eşitliği ilkesine aykırılık teşkil etmez. Zira ilke, savunmanın, hükmü verecek mahkemenin kararına, iddia makamı karşısında özlü bir dezavantaja maruz bırakılmadan etki edebilme şansını güvence altına alır⁴².

Buna karşılık soruşturma üzerine bina edilen kovuşturma aşamasında, soruşturmadaki eksikliklerin giderilmesi güçlük arz edebilir. Zira, kamu görevlisi sıfatını haiz bir hukukçu olan savcının, kovuşturma aşamasında da “soruşturmanın patronu” sıfatına benzer nitelikte görev üstlenmek istemesi buna en büyük engeldir. Kovuşturma aşamasına geçilmesiyle artık savcı, savunma ile eşit koşullarda argümanlarını ortaya koyabilmelidir. Bu meyanda artık savcının re’sen delil toplama ve ikame etme imkanı bulunmamaktadır.

Soruşturma aşamasının tahkik yapısından kaynaklanan çekinceleri ortadan kaldırmak için en etkili güvence, ara muhakeme safhasıdır. Burada, soruştur-

40 Karolina Kierzkowski, *Die Unparteilichkeit des Richters im Strafverfahren unter Berücksichtigung von Art. 6 Abs. 1 S. 1 EMRK*, Duncker & Humblot, Berlin (Almanya), 2016, s. 223; Udo Lundberg, *Beweiserhebung im Zwischenverfahren zur Entscheidung über den hinreichenden Tatverdacht*, Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades der Juristischen Fakultät der Georg-August-Universität zu Göttingen, Göttingen (Almanya), 1993, s. 85.

41 Pieter van Dijk, Fried van Hoof, Arjen van Rijn, Leo Zwaak, *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*, 4. Baskı, Intersentia, Antwerp (Hollanda), 2006, s. 292.

42 Pischalnikov/Rusya, 24.09.2009 t., 7025/04 Başvuru No, &68.

ma aşamasının gizliliği, dağınıklığı ve yazılılığı sebebiyle silahların eşitliği ilkesinden mahrum kalan savunmanın argümanlarını, kovuşturma aşamasına geçmeden önce ortaya koyabilmesine imkan sağlanmalıdır. Nitekim Alman CMK'nın kovuşturmanın açılmasına ilişkin hükümleri de bu yöndedir. Bu sayede kovuşturma aşamasına mümkün olduğunca az eksikle geçilebilmekte ve sadece silahların eşitliği ilkesine riayet edilerek taraflar arasında çelişme sağlanmaya çalışılmaktadır.

Ezcümle, savunmanın argümanlarına, delil araştırılması, toplanması ve ikamesi taleplerine ara muhakeme ve duruşma hazırlığı aşamasında yer verilmesi ile kovuşturmada iddia ile savunmanın eşit şartlar altında çelişmesi sağlanabilir. Bu şekilde teorik olarak Kara Avrupası hukukunda da silahların eşitliği ilkesinin tam manasıyla tatbiki mümkün olabilir. Kovuşturma aşamasında ise zaten iddia ile savunma arasında tam bir eşitlik söz konusu olmalıdır.

KAYNAKLAR

- Bachmaier, Lorena, *Rights and Methods to Challenge Evidence and Witnesses in Civil Law Jurisdictions*, Ed. Brown, Darryl K. – Tuner, Jenia Iontcheva – Weisser, Bettina, *The Oxford Handbook of Criminal Process*, Oxford (İngiltere), Oxford University Press, 2018.
- Campbell, Liz; Ashworth, Andrew; Redmayne, Mike, *The Criminal Process*, 5. Baskı, Oxford (İngiltere), Oxford University Press, 2019.
- Coster van Voorhout, Jill Elizabeth Barbara, *Ineffective Legal Assistance*, Utrecht (Hollanda), Utrecht Üniversitesi Yayınlanmış Doktora Tezi, 2016.
- Damaska, Mirjan R., *The Faces of Justice and State Authority*, Londra (İngiltere), Yale University Press, 1986.
- Damaska, Mirjan, “Structures of Authority and Comparative Criminal Procedure”, *Yale Law Journal*, S. 84, 1975.
- Damaska, Mirjan, “Truth in Adjudication”, *Hastings Law Journal*, C. 49, S. 2, 1998.
- Decaigny, Tom, “Inquisitorial and Adversarial Expert Examinations in the Case Law of the European Court of Human Rights”, *New Journal of European Criminal Law*, C. 5, S. 2, 2014.
- Dönmez, Burcu, *Ceza Muhakemesi Hukukunda Çapraz Sorgu*, 2. Baskı, Ankara, Seçkin Yayınevi, 2019.
- Erem, Faruk, “Diyalektik Açından Ceza Yargılaması”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 34, S. 1, 1977
- Erem, Faruk, “Savunma ve Ceza Yargılamasının Temeldeki Kusurları”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Y. 1988, S. 1.
- Fedorova, Maria Igorevna, *The Principle of Equality of Arms in International Criminal Proceedings*, Antwerp (Hollanda), Intersentia, 2012.
- Grande, Eliabetta, “Comparative Approaches to Criminal Procedure: Transplants, Translations, and Adversarial-Model Reforms in European Criminal Process”, Ed. Brown, Darryl K.; Tuner, Jenia Iontcheva; Weisser, Bettina, *The Oxford Handbook of Criminal Process*, Oxford (İngiltere), Oxford University Press, 2018.
- Gökçen, Ahmet, “1296 (1879) Tarihli Usul-i Muhakemat-ı Cezaiye Kanun-ı Muvakkatı”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 4, S. 1-2, 1994.
- Gökçen, Ahmet; Çakır, Kerim, “Ceza Muhakemesinde Delil, Delillerin Muhafazası, Toplanması, Değerlendirilmesi ve Delil Yasakları”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 21, Özel Sayı, C. 3, 2019.
- Gökçen, Ahmet; Balcı, Murat; Alşahin, Mehmet Emin; Çakır, Kerim, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 4. Baskı, Ankara, Adalet Yayınevi, 2020.
- Hafızoğulları, Zeki, “Genel Çizgileriyle Savunma Hakkı”, *Ankara Barosu Dergisi*, S. 1, 1994.
- Jackson, John D., “The Effect of Human Rights on Criminal Evidentiary Process: Towards Convergence, Divergence or Realignment?”, *The Modern Law Review*, C. 68, S. 5, 2005.

- Johnston, Ed; Smith, Tom, *Criminal Procedure and Punishment, Bristol (İngiltere)*, Holl and Stott Publishing, 2018.
- Kierzkowski, Karolina, *Die Unparteilichkeit des Richters im Strafverfahren unter Berücksichtigung von Art. 6 Abs. 1 S. 1 EMRK*, Berlin (Almanya), Duncker & Humblot, 2016.
- Kocaoğlu, Serhat Sinan, “Tarihsel Perspektif ile Batı Hukukunda Savunma Hakkı ve Müdafî”, *Ankara Barosu Dergisi*, C. 68, S. 3, 2010.
- Köksal, Ayhan, “Anglo-Sakson Hukuku Ceza Muhakemesinde İtham Fonksiyonu”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C. XXIX, Sayı: 1-2, 1963.
- Krey, Volker, *The Public Prosecution’s Role in Criminal Procedure under the Rule of Law Legal Situation in Germany with Comparative Law Remarks on UK and USA*, Rechtspolitisches Forum Legal Policy Forum, S. 46, Institut für Rechtspolitik an der Universität Trier, 2009.
- Ligeti, Katalin, “The Place of the Prosecutor in Common Law and Civil Law Jurisdictions”, Ed. Brown, Darryl K.; Tuner, Jenia Iontcheva; Weisser, Bettina, *The Oxford Handbook of Criminal Process*, Oxford (İngiltere), Oxford University Press, 2018.
- Lippke, Richard, “Fundamental Values of Criminal Procedure”, Ed. Darryl K. Brown, Jenia Iontcheva Tuner, Bettina Weisser, *The Oxford Handbook of Criminal Process*, Oxford University Press, Oxford (İngiltere), 2018.
- Lundberg, Udo, *Beweiserhebung im Zwischenverfahren zur Entscheidung über den hinreichenden Tatverdacht*, Göttingen (Almanya), Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades der Juristischen Fakultät der Georg-August-Universität zu Göttingen, 1993.
- Mack, Raneta Lawson, *Comparative Criminal Procedure History, Process and Case Studies*, 2. Baskı, New York (Amerika Birleşik Devletleri), William S. Hein & Co., 2017.
- McEwan, Jenny, “Ritual, Fairness and Truth: The Adversarial and Inquisitorial Models of Criminal Trial”, Ed. Duff, Antony; Farmer, Lindsay; Marshall, Sandra; Tadros, Victor, *The Trial on Trial: Volume 1: Truth and Due Process*, Londra (İngiltere), Hart Publishing, 2004.
- Ogg, James Thomas, “Adversary and Adversity: Converging adversarial and Inquisitorial Systems of Justice – a Case Study of the Italian Criminal Trial Reforms”, *International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice*, C. 37, S. 1, 2013.
- Öztürk, Bahri, “Bir Adli Organ Olarak Savcılık”, *7-9 Temmuz 2006 Sempozyumu*, Ankara, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2006.
- Öztürk, Bahri, *Ceza Muhakemesi Hukukunda Koğuşturma Mecburiyeti (Hazırlık Soruşturması)*, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1991.
- Öztürk, Bahri, “CMUK Reformu ve Delil Yasakları”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 4, S. 1-2, 1994.
- Öztürk, Bahri; Tezcan, Durmuş; Erdem, Mustafa Ruhan; Sırma-Gezer, Özge; Saygılar-Kırıt, Yasemin F.; Alan-Akcan, Esra; Özyayın, Özdem; Erden-Tütüncü, Efser; Altınok-Villemin, Derya; Tok, Mehmet Can, *Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi*

Hukuku, 13. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2019.

- Pizzi, William T.; Montagna Mariangela, “The Battle to Establish an Adversarial Trial System in Italy”, *Michigan Journal of International Law*, C. 25, S. 2, 2004.
- Pizzi, William T., *Trials Without Truth*, New York (A.B.D.), New York University Press, 1999.
- Salhany, Roger E., *British and Canadian Criminal Procedure a Short History*, Londra (İngiltere), Austin Macauley Publishers, 2018.
- Summers, Robert S., “Evaluating and Improving Legal Processes A Plea for Process Values”, *Cornell Law Review*, S. 60, C. 1, 1974.
- Summers, Sarah J., *Fair Trials*, Hart Publishing, Londra (İngiltere), 2007.
- Toroslu, Nevzat; Feyzioğlu, Metin, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 19. Baskı, Ankara, Savaş Yayınevi, 2019.
- van Dijk, Pieter; van Hoof, Fried; van Rijn, Arjen; Zwaak, Leo, *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*, 4. Baskı, Antwerp (Hollanda), Intersentia, 2006.
- Vargha, Julius, *Die Verteidigung in Strafsachen Historisch und Dogmatisch dargestellt*, Wien (Avusturya), Keip Verlag, 2002.
- Yılmazlar, Elif Gül, “Cumhuriyet Savcısının Konumlanışının Silahların Eşitliği Prensibine Aykırılığı”, *Hukukçular Arası Makale Yarışması*, Ankara, TBB, 2014.
- Weigend, Thomas (Terc. Bozbayındır, Ali Emrah), “Ceza Muhakemesi Gerçeği mi Arıyor?”, *Ceza Hukuku Dergisi*, S. 2, 2006.